FJELLNETTVERKET

Innspel frå Fjellnettverket til arbeidet med fjell- og innlandsstrategien

Fjellnettverket er eit politisk nettverk for kommunar, regionråd og fylke. Oppgåva vår er å arbeider for levande og livskraftige bygder. På vegner av medlemmene har me følgjande innspel til arbeidet med berekraftig strategi for fjell og innland:

Fjellområda er store og med rike naturressursar, som utgjer verdiar både for folk som bur der, for det norske storsamfunnet og for det globale samfunnet. I FNs berekraftsmål blir ressursane i fjellområda peika på som viktige for framtidig utvikling. Berekraftig bruk av fjellområda og utvikling av ressursane i fjellet gir verdiskaping og er eit bidrag til å redusere den globale oppvarminga. God forvaltning, bruk og utvikling av våre område stiller derfor spesielle krav, og kan skje best når det bur folk i og nær fjella.

Samla har fjellområda i Noreg naturgitte føresetnader som gjev grunnlag for næringsutvikling basert på det som er fjellområda sine særskilde ressursar. Samstundes står me ovanfor store utfordringar i framtida: Færre i arbeidsfør alder, fråflytting, fødselsunderskot og mangel på arbeidskraft med relevant kompetanse. Befolkningsframskrivingane frå Telemarksforsking viser at fleire negative trekk truleg kjem til å forverre seg framover. Fjellnettverket er uroa over utviklinga og framtida til distrikta og spesielt fjellområda.

Fjellnettverket meiner at me kan snu sentraliseringa og få til ei positiv, berekraftig utvikling som styrkjer næringslivet, sikrar busetting og gode liv i distrikta. Men det vil krevje ein offensiv nærings- og distriktspolitikk der me tek i bruk mange verkemiddel. Med målretta og samordna politikk og tiltak vil me sikre vekst og busetting og bidra til det grøne skiftet i heile Noreg.

Innspel til strategien:

Derfor bør det i større grad satsast på næringsutvikling og tiltak som gjer det attraktivt å flytte til fjellområda. Satsinga må ta utgangspunkt i at framtidig næringsutvikling av fjellområda er avhengig av ei rekke ulike faktorar og politikkområde, som:

- Rammevilkåra til kommunane, slik at dei kan yte gode tenester til innbyggarane sine.
- Rammevilkåra til fylkeskommunane og Innovasjon Noreg, slik at dei har effektive verkemiddel for å styrke næringslivet i distrikta.

- Ein landbrukspolitikk som tek utgangspunkt i dei spesielle vilkåra for matproduksjon i fjellområda. Beredskap i distrikta og tilgang på gode tenester.
- Løysingar for miljøvenleg transport og bustader tilpassa distrikta.
- Digital og fysisk infrastruktur som legg til rette for innbyggarar og næringsliv.
- Ein politikk for lokalisering av tenester og næringsliv som støttar opp under målsettinga om busetting i heile landet.

Fjellnettverket meiner at *NOU 2020: 12 - Næringslivets betydning for levende og bærekraftige lokalsamfunn* frå Distriktsnæringsutvalet dannar eit godt grunnlag for både strategisk tenking og konkret politikk

I orienteringa frå Kommunal- og moderniseringsdepartementet er det lagt vekt på at strategien skal delast inn i fire innsatsområde: Verdiskaping som kjem lokalsamfunn til gode, kunnskap og kompetanse for auka verdiskaping, berekraftig arealforvaltning, og infrastruktur som føresetnad for næringsutvikling.

Fjellnettverket sine vidare kommentarar, forslag og innspel er til desse punkta:

1) Verdiskaping som kjem lokalsamfunn til gode

a) Fjellandbruket

Fjellandbruket er ein berebjelke for verdiskapinga i fjellområda. Jordbruk, skogbruk og reindrift bidreg i stor grad med ressursar både lokalt og nasjonalt. Samla er 20 prosent av alle aktive gardsbruk i landet vårt i fjellområda. På fjellgardane finn vi 22 prosent av alle landets mjølkekyr og ein tredjedel av alt storfe og det meste av sauen på utmarksbeite. Fjellområda er og viktig for å oppretthalde reindrifta, både for å produsere reinkjøt som er etterspurt og som berar av samisk kultur. Hagebruk, korn- og potetdyrking er døme på at det å produsere nær dei klimatiske grensene kan gje produkt med særpreg, ernæringsmessige kvalitetar og produksjon med lite behov for sprøytemiddel.

Fjellandbruket er ein viktig del av sjølvforsyninga i Noreg. Dette vil bli endå viktigare i framtida. Ifølgje FN sitt klimapanel (IPCC) trugar klimaendringane allereie matproduksjonen i verda, og behovet for mat kjem til å auke. Dei hevdarar at matproduksjonen må auke med 14 prosent per tiår for å møte den veksande etterspørselen etter mat.

For Noreg, med dei spesielle vekstforholda me har her til lands, betyr det at me må auke matproduksjonen og ikkje minst bruke utmarkene meir. Gjennom utmarksbeiting utnyttar ein ressursar som elles ikkje ville kunne nyttast til

matproduksjon. Drøvtyggarar held ved like det biologiske mangfaldet, som allereie i dag er truga av attgroing, og beiting i høveleg omfang bind karbon i jorda.

Det har dei siste åra vore ein auka etterspørsel etter lokalprodusert mat. Det at fleire forbrukarar er opptekne av både dyrehelse, berekraft og næringsinnhald i maten, gjev eit stort potensial for fjellandbruket. Ei ynskjeleg utvikling vil vere at ein større del av vidareforedlinga skjer lokalt.

Skogsdrifta er ei sentral næring i fjellområda, men i dag blir store delar av tømmeret eksportert og lite foredla lokalt. Auka hogstmed tettare nyplanting vil ha ein positiv effekt på klimaet og gje eit viktig bidrag til å redusere karbonutsleppa. FNs klimapanel (IPCC) viser at me må auke hogsten og auke bruken av trevirke for å nå klimamåla.

Meir foredling av skogsvirke har eit stort potensial som distriktsnæring i framtida. Meir bruk av tre i bygg vil kunne auke sysselsettinga i landet. Trevirke kan brukast til å erstatte produkt som i dag blir laga ved hjelp av mindre berekraftige materialar som jern, stål, plast og betong.

Landbruket i fjellet er klimarobust. Ifølgje FN sitt klimapanel må me førebu oss på større klimaendringar framover. Å styrke jordbruket, reindrifta og skogbruket i fjellområde vil vere viktig for landet vårt framover.

Fjellnettverket meiner strategien bør innehalde:

- Tiltak som tek utgangspunkt i dei spesielle føresetnadene for fjellandbruket og som sikrar at landbruket i fjellområda blir styrka. For å styrke og vidareutvikle fjellandbruket vil ei etablering av eit ressurssenter for fjellandbruket kunne bidra til ei positiv utvikling,

- Meir bruk av utmarksbeite. Beiting i utmarkene er ein naturleg del av matproduksjonen i fjellområda, er med på å ta vare på det biologiske mangfaldet og oppretthalde kultur knytt til naturbaserte næringar. Strategien bør ta høgde for at næringsverksemd som reindrift og grovforbasert husdyrproduksjon er arealkrevjande.

- Det offentlege bør bruke innkjøp som eit aktivt verkemiddel. Det gjeld ved å etterspørje tre i nybygg og i rehabilitering og like eins innkjøp av lokal- og norskprodusert mat.

- Auka sysselsetting og verdiskaping gjennom meir foredling i fjellområda. Støtte til investeringar i både infrastruktur og kompetanse vil stimulere til auka lokal vidareforedling av naturressursane.

b) Fjellkommunane og inntekter (Innbyggjarar og fritidsinnbyggjarar)

Ei spesiell utfordring for lokalsamfunna og fjellkommunane er at overføringane til kommunane baserer seg på innbyggjartal og ikkje på faktiske brukarar. Utfordringa har auka over tid. Sidan 90-talet har endringane i måten nordmenn byggjer og brukar fritidsbustader på, endra seg: Frå små hytter med enkel standard til bustad nummer to. Fritidsinnbyggjaren bruker mykje tid på hytta og i kommunen hytta ligg i. Mange fjellkommunar får mangedobla innbyggjartalet i høgsesongane. Kommunar får fleire positive ringverknader av fritidsbustadene, men òg store utgifter, mellom anna på grunn av opphaldsprinsippet, infrastruktur og til behandling av byggjesaker. Overføringane til kommunane blir rekna etter talet på heiltidsinnbyggjarar utan omsyn til at måten nordmenn bur på og bruker fritida si på, har endra seg.

Store delar av produksjon av vasskrafta blir produsert i fjellområda. Det medfører store inngrep i naturen og er på ulike måtar til ulempe for lokalsamfunnet. Motstanden mot vindkraft viser tydeleg at dette blir opplevt som ei stor ulempe lokalt. Både inngrepa og bruken bør kompenserast med inntekter som kjem lokalsamfunna til gode.

Fjellnettverket meiner strategien bør innehalde:

- Ein konkret tidsplan for kartlegging, undersøking og gjennomføring av endring av inntektsgrunnlaget til kommunane. Etter vårt syn er tida inne for å konkludere med at brukartal og ikkje innbyggjartal bør leggjast til grunn både ved lokalisering, dimensjonering og finansiering av offentlege tenester. Vi viser til debatten om hyttebruk i fjor vinter. Vårt ønske er at fjellbygdene skal vere i stand til å tilby både faste innbyggjarar og fritidsinnbyggjarane gode tenester.
- Det ligg eit potensial i å få ein større del av verdiskapinga lokalt, og dette bør sjåast på som eit statleg satsingsområde.
- Fjellkommunar som avstår frå verdifulle naturressursar til storsamfunnet, må få behalde ein større del av verdiskapinga. Desse inntektene bør heilt eller delvis haldast utanom inntektsutjamningssystemet. Dette vil gi kommunane insentiv til å leggje til rette for å nytte naturressursar til næringsformål og med det føre til auka verdiskaping i tråd med forslag frå Distriktsnæringsutvalet.

FJELLNETTVERKET

c) Reiselivet

Før koronautbrotet var reiselivet ei av verdas raskast veksande næringar. No er utviklinga meir usikker. Fjellnettverket meiner det framleis ligg store mogelegheiter for auka verdiskaping innanfor eit berekraftig reiseliv i framtida i våre område med rein luft, reint vatn, dyreliv, naturmangfald og vakker natur. Kulturarv og tradisjonar frå fjellet kan danne grunnlag for nye, stadeigne opplevingar. Bruken av fjellet gjennom reindrift, seterdrift og fjelljordbruk er ein føresetnad for utvikling av fjellområda som reisemål. Mat produsert lokalt og berekraftig og som er foredla lokalt, vil gje auka verdiskaping.

Ei utfordring er at reiselivet er sesongbasert. Ein konsekvens av dette er lite stabile arbeidsplassar og difor mindre kompetanse i arbeidsstokken i næringa. Ein anna er låg verdiskaping store delar av året. Fleire heilårsarbeidsplassar innan reiselivet vil styrke fjellkommunane og reiselivet som næring.

Fjellnettverket meiner strategien bør innehalde:

- Tiltak for at reiselivet i fjellområda i større grad blir heilårsdestinasjonar. Stabile heilårsarbeidsplassar sikrar kompetanse og utvikling i reiselivet, og det styrkar lokalsamfunnet.
- Ei styrking av marknadsføringa av fjellområda i Noreg med målretta marknadsføring mot tilreisande som etterspør berekraft og naturopplevingar.
- Mange av verksemdene innanfor lokalmat og reiseliv i fjellet er små verksemder og ofte tilleggsnæringar til landbruket. Det er derfor naudsynt at det er verkemiddel som sikrar både lønnsemd for primærnæringane og styrker små reiselivsverksemder i fjellet. Det er naudsynt med ulike fellestiltak for mat og reiselivsverksemder. Fjellnettverket foreslår òg at regelverk for matservering knytt til landbruksverksemd bør tilretteleggast slik at ein kan ha avgrensa matservering frå garden med andre krav enn dei som er utforma for industrikjøkken og liknande.

d) Avgifts- og skattepolitikk

Fjellnettverket meiner dagens ordning med differensiert arbeidsgjevaravgift er eit svært viktig distriktspolitisk verkemiddel. Det bør vurderast om innføring av personretta verkemiddel kan brukast meir for å auke bustads-attraktiviteten i distriktskommunar, særleg for å påverke sjølve avgjerda om å flytte.

FJELLNETTVERKET

Fjellnettverket meiner strategien bør innehalde

- Ei vidareføring av ordninga med differensiert arbeidsgjevaravgift.

Ei utviding av ordninga slik at delar av fjellområda får lågare eller ingen arbeidsgjevaravgift. Dette vil vere eit treffsikkert verkemiddel for næringslivet.

e) Etablering av ny og framtidsretta næringsverksemd

Skal næringslivet i fjellområda styrkast i framtida, vil det krevje at det blir ein meir variert næringsstruktur. I dag er næringslivet i fjellområda prega av næringar der ein ikkje ventar vesentleg vekst i framtida. Unntaket har vore reiselivet, men på grunn av koronapandemien, er framtida for næringa meir usikker. Konsekvensane av nedstenginga har råka reiselivsnæringa i fjellområda hardt.

Det er gode føresetnader for etablering av mellom anna produksjonar som er plass- og kraftkrevjande.

Det er grunn til å sjå for seg at framtidas arbeidsliv blir meir fleksibelt. Sjølvstendig næringsdrivande, gründerar eller folk som arbeider med mindre fast kontorstad, kan busette seg i distrikta. Det trengs insentiv for å styrke dette arbeidet.

Fjellnettverket meiner strategien bør innehalde:

- Planar og verkemiddel for korleis ein kan sikre tilgang på risikokapital i etablering.
- Planar og verkemiddel for at kommunar skal kunne legge til rette for berekraftige transportløysingar/smart mobilitet, kontorfellesskap og nettverk.
- At det bør vere både handlingsrom og økonomiske verkemiddel for å styrke utviklinga i distrikta. Regionale utviklingsmidlar har vorte reduserte dei siste åra. I våre område har regionale utviklingsmidlar vore viktige for innovasjon og nyetablering, og Fjellnettverket meiner dette må styrkast.

2. Kunnskap og kompetanse for auka verdiskaping

NOU 2020:12 viser at sysselsetjingsveksten i offentleg sektor har skjedd på ein slik måte at sentraliseringa har gått snøggare. I kommunar med sentralitetsklasse 6 har arbeidsplassveksten i offentleg sektor vore 23 prosentpoeng lågare enn landsgjennomsnittet sidan 2000-talet. Ser vi på fjellkommunane samla, er

arbeidsplassveksten 15 prosentpoeng lågare enn landsgjennomsnittet. Denne nedgangen får særleg negative konsekvensar i distriktskommunar med einsidig næringsliv og få arbeidsplassar for dei med høg utdanning. Fjellnettverket meiner statlege arbeidsplassar bør fordelast meir ut over landet.

Fjellnettverket meiner strategien bør innehalde:

- Ein offensiv plan for å desentralisere statlege arbeidsplassar. Det bør vere ei tydeleg målsetjing at statlege arbeidsplassar blir flytte frå sentrale strøk og ut i distrikta. Planen bør innehalde ei tidfesting av når delar av regjeringsapparatet, avdelingar av direktorat og andre statlege verksemder skal flyttast ut av sentrale strøk og til kommunar i sentralitetsklasse 5 og 6.
- I tillegg ein plan der staten etablerer minimum 20 prosent av sine stillingar utan fast arbeidsstad. Dette vil leggje til rette for at statstilsette kan bu andre stader enn der kontora er lokaliserte. Arbeidsplassar som er lokaliserte rundt om i landet, vil etter vårt syn vere ein styrke for statleg forvaltning. For distrikta vil det føre til viktige kompetansearbeidsplassar og eit meir variert næringsliv.

f) Utdanning over heile landet

Både Distriktsnæringsutvalet og Demografiutvalet ser på utdanning som ein viktig faktor for busetting. Årsaka er at utdanningsstad i stor grad påverkar kvar ein buset seg etterpå. Undersøkingar viser at over 70 prosent blir verande i regionen der dei har gjennomført studia. I dag er utdanningsinstitusjonar i stor grad lokaliserte i sentrale område. Ei satsing på desentralisert høgare utdanning vil sikre kompetanse til næringslivet i distrikta.

Fjellnettverket meiner difor strategien bør innehalde:

- Ein plan for korleis ein skal sikre at det blir fleire studiestader i distrikta med sterke insentiv for at universitet, fagskular og høgskular oppretter fleircampusordningar. Etter- og vidareutdanningar bør bli meir fleksible for å kunne møte næringslivets behov for kompetanse.
- Flytte og etablere nye utdanningsinstitusjonar og etablere etter- og vidareutdanning i distrikta
- Verdiskapingsprogram for arbeidsplassar med høg kompetanse.

3. Berekraftig arealforvaltning

Planlegging, forvaltning og bruk av fjellområda skal ta omsyn til næringsutvikling og vilkåra for noverande innbyggjarar og komande generasjonar og forvaltast slik at det bidreg til at Noreg oppfyller klimamåla og det grøne skiftet. Naturen i fjellet er sårbar, og over 30 prosent av fjellområda er verna.

Fjellnettverket meiner at avgjerder knytt til fjellområda og forvaltning i hovudsak bør takast lokalt. Kjennskap til lokale tilhøve er ein viktig føresetnad for å kunne ta gode avgjerder. Fjellnettverket ser at det ofte er mange kryssande interesser og at det kan vere krevjande for både offentlege tilsette og lokalpolitikarar å møte desse. God lokal medverknad med kartlegging av ulike interesser og ressursar,er ein føresetnad for å få til gode prosessar. For å få til dette, er utviklings- og plankapasitet og kunnskap i kommunane naudsynt.

Fjellnettverket meiner strategien bør innehalde:

- Kapasitet til god lokal medverknad er sentralt Ressursar til å kartlegge ulike interesser og ressursar som ubygd natur, beiteressursar, kulturhistorie, berekraft, planter, setring og ferdselsårer for reinsdrift.
- Prinsippet om at avgjerder om arealbruk i størst mogeleg grad skal takast og forvaltninga skje lokalt.
- Det bør vere heilskaplege planar for berekraftig utbygging og utvikling avreiselivet, slik at me sikrar ubygd natur, at reiselivet styrkar lokalsamfunna og bidreg til det grøne skiftet. Dette handlar mellom anna om fortetteting/utviding av eksisterande fri fritidsbustadsfelt i framfor å etablere nye, materialbruk og miljøvenleg transport.
- Tiltak som styrker plankapasiteten til kommunane i fjellområda.

4. Infrastruktur som ein sentral føresetnad for næringsutvikling

Infrastruktur og samferdsel er sentrale spørsmål for næringslivet i distrikta. Det kan redusere distriktsulempene og påverke næringsutvikling positivt. Ei satsing på jernbane, fly og veg er naudsynt for næringslivet i heile landet. Målsetningane knytt til null-utsleppskøyretøy i framtida kan berre nåast om det blir bygd ut eit godt ladenettverk i distrikta. Ein bør og vurdere alternative berekraftige transportløysingar som er tilpassa distrikta sine behov.

FJELLNETTVERKET

Både tilreisande og fastbuande innbyggarar er avhengige av eit forutsigbart kollektivnett. Eit godt utbygd kollektivnett vil vere eit viktig tiltak for ei meir berekraftig reiselivsnæring i framtida.

Tilgangen til digitale nettverk er svært mangelfull i store delar av fjellområda. Dette får negative konsekvensar for barn og unge under utdanning, næringslivet og mogelegheiter for nyetableringar. Fjellnettverket meiner statleg støtte til utbygging i område der det ikkje er kommersielt lønnsamt, må forsterkast kraftig.

Fjellnettverket meiner strategien må innehalde:

- Ein plan med tidfesting for når breiband og fiberløysingar skal byggjast ut i alle delar av landet. Og eit mykje raskare utbyggingstempo enn i dag.
- Det bør vurderast om dagens fylkesvegar ikkje lenger skal knytast opp mot rammetilskotet til fylkeskommunen. Behovet for oppgradering og utbygging er ikkje nødvendigvis samanfallande med talet på innbyggarar i eit fylke.

Konklusjonar

Fjellnettverket er uroa over utviklinga i fjellområda. Skal me få til ei god og berekraftig utvikling fjellområda i framtida, trengst ein aktiv og offensiv politikk

Fjellnettverket oppmodar om at den nye strategien legg større vekt på at ein sikrar vekst og næringsutvikling i fjellområda i framtida.